

TEK PARTİ İKTİDARI'NDAN DOĞMUŞ BİR DENETİM ORGANI: MÜSTAKİL GRUP (1939-1946)

Volkan PAYASLI*

Öz

Bu çalışma, İki Dünya Savaşı arası ve sonrası dönemde Türk siyasetinin belirlenmesinde önemli role sahip olan Cumhuriyet Halk Partisi'nin ulus-devleti inşası süresince gerçekleştirdiği inkılapların halka benimsetilmesinde bir yandan da demokratikleşme uğrunda çektiği sancuları ele almaktadır. 1939'da Milli Şef'in Batılı devletler tarafında yer alma istemi, iç politikada yumuşamalara vesile olmuştur. Bu amaçla demokratikleşme çabalarını dış dünyaya göstermek ve daha önceki muhalefet yaratma olgusunun başarısızlığı üzerine Müstakil Grup kurulmuştur. Grubun faaliyetleri çalışmanın odak noktasını oluşturmuştur. Araştırmamızda yapılan çalışmalardan farklı olarak Kurultay raporuna yansımayan konuşmaların olduğu tespit edilmiş, dönemin gazeteleri, Zabıt Cerideleri, arşiv belgeleri ve anılardan yararlanarak elde edilen verilerle bu eksikliğin tamamlanması amaçlanmıştır. Aynı zamanda konunun dış ve iç politikadaki gelişmelerle ele alınıp analiz edilmesiyle literatürdeki noksanlığın giderilmesi hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: CHP, Demokrasi, İsmet İnönü, Kurultay, Müstakil Grup.

AUDITING BODY BORN FROM SINGLE-PARTY STATE: INDEPENDENT GROUP

Abstract

This study discusses the troubles experienced by Republican People's Party, which had an important role in determining Turkish politics between the two world wars and afterwards. One of these troubles was teaching public revolutions carried out during establishment of nation-state and the other trouble was faced for the sake of democratization. In 1939, Second World War, National chief's desire to take part on the side of western countries and accordingly his forming independent group to show democratization efforts in domestic policy, has been the focus of the study. In this study, unlike studies speeches that weren't reflected in reports of Council, has been intended to be completed by the help of data acquired from the newspapers of the era, minute books, archives and memoirs. Besides, by discussing and analyzing the subject both in foreign and domestic policy, deficiency in literature has been aimed to be resolved.

Keywords: Republic People Party, Democracy, İsmet İnönü, Assembly, Independent group.

* Yrd. Doç. Dr., Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi,
(volkan_payasli@hotmail.com).

Giriş

Milli Mücadele'nin ilk siyasal örgütlenmesi olan önce yerel daha sonra bölgesel olarak çalışan "Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri" Sivas Kongresi'nde bağımsızlık ülküsünü gerçekleştirmek üzere Mustafa Kemal Paşa tarafından "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" (ARMHC) adı altında birleştirilmiştir. Bağımsızlık mücadelesinin ilk yıllarında pek çok siyasal oluşum olmasına rağmen, İstanbul'da Padişahın iradesine ve Anadolu'daki milli direniş eylemine karşı koyabilecek bir güçte değildi¹.

Sivas Kongresi'nden hemen sonra toplanan Osmanlı Mebusan Meclisi'nin almış olduğu Misak-ı Milli kararı sonucu İstanbul'un işgali gerçekleşmiş ve Ankara'da Türkiye Büyük Millet Meclisi açılmıştır. Meclis vekilleri her ne kadar milletin kurtuluşu için birlik ve beraberlik doğrultusunda faaliyet gösterse de pratikte kanunların çıkarılış ve uygulamasında görüş ayrılıkları yaşamışlardır. Bu bağlamda mebuslar zaman içerisinde çeşitli ad ve unvanlar altında grup, zümre ve parti biçiminde örgütlenmişlerdir. Bu durum Mustafa Kemal Paşa'nın Meclis'te daha rahat faaliyet göstermesini engellemiş ve kendisi 1921 Mayıs'ında "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubunu" kurmuştur². Bu iktidar grubunun kurulması Meclis içerisindeki siyasal mücadelenin şiddetlenmesine neden olmuştur. Uzun süre örgütsüz olarak faaliyet gösteren muhalefet nihayetinde 1922 Temmuz'unda "İkinci Müdafaa-i Hukuk Grubu" adı altında örgütlenmişlerdir. Birinci grup "devletçi-seçkinlerin" Meclis üzerindeki denetimini simgelemiştir. İkinci Grup'un özelliği birinci grubun dışında kalanlardan, Mustafa Kemal Paşa'nın otoriterleşmesinden çekinenlerden, görece de olsa İttihatçılığı canlandırmak isteyenlerden, dini ritüellere bağlı olarak halife ve saltanata daha çok bağlı "gelenekçi-liberal" olanlardan oluşmasıydı³.

1 1918 ve 1922 yılları arasında kurulan partiler hakkında detaylı bilgi için bkz. Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler*, İletişim Yayınları, Ankara, 2008, s.s.73-613.

2 Nutuk'ta olaylar şu şekilde aktarılmıştır: "Tesanüt Grubu, İstiklal Grubu, Müdafaa-i Hukuk Zümresi, İslahat Grubu... Bu gruplardan başka, adsız olarak, özel amaçlı kimi küçük örgütlerin de çalıştıkları anlaşılıyordu. Baylar, bu adlarını saydığım grupların her biri Meclis görüşmelerinde düzeni sağlamak ve oyları birleştirmek amacıyla kurulmuşlarsa da, bunların varlıkları tersine bir sonuç veriyordu. Gerçekten sayıları çok, üyeleri az olan bu gruplar birbirleriyle yarışmaya kalkmışlar ve birbirlerini dinlememek yüzünden Meclis'te hemen hemen bir kargaşa doğurmaya başlamışlardı. Özellikle Anayasa, Meclis'ten çıktıktan sonra, yani Ocak 1921 sonlarında, Meclis üyelerinin ve ortaya çıkan grupların, genel olarak her işte toplantıya katılmalarını ve birlikte çalışmalarını sağlamanın bir kat daha zorlaşmaya başladığı görülmüyordu. Çünkü, Misak-ı Milli ile saptanmış olan ilkelere her bakımdan görüş ve amaç birliği olduğu halde, Anayasa ile konulan ilkelere üzerinde tam birlik sağlanmış görünmüyordu. Grupları birleştirmek ya da gruplardan birini güçlendirerek iş görmek için, dolaylı olarak çok çalıştım. Ama bu yolla elde edilen sonuçların uzun ömürlü olmadıkları görüldü. İşe el koymam zorunlu olmaya başladı. Sonunda, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu adıyla bir grup kurmaya karar verdim", Nutuk, C.II, TTK, Ankara, 1999, s.s.795-797.

3 Birinci ve İkinci Grup'a yönelik değişik görüşler için bkz. Ahmet Demirel, *Birinci Mecliste Muhalefet*, İletişim Yayınları, Ankara, 2011, s.s.14-15; Mete Tuncay, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923-1931)*, Yurt Yayınları, Ankara, 1981, s.s.27-47; Emre Kongar, 21. *Yüzyılda Türkiye*, Remzi Kitapevi, İstanbul, 2006, s.s.136-137; Nutuk'ta İkinci

Türk siyasal hayatının en renkli meclisi olan Birinci Meclis'te kararların alınması ve uygulanmasında bir takım sıkıntılar yaşanmıştır. Barış evresine doğru giden süreçte Lozan görüşmeleri 4 Şubat 1923 tarihinde kesintiye uğramıştır. Meclis'te İnönü'ye gösterilen tepki ve Trabzon Mebusu Ali Şükrü Bey'in öldürülmesi siyasal havayı iyice germiştir. Bu ortamda 1923 yılının Ocak ayı itibariyle Mustafa Kemal yeni bir siyasal oluşuma gitmek istemiştir. 1921 Anayasası'nda yer alan seçimlerin iki yılda bir yapılması gereğince 1 Nisan 1923'te TBMM seçimi yenileme kararı almıştır. 8 Nisan'da Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı olarak Mustafa Kemal Paşa, seçim dolayısıyla halka yayınladığı bildiride, 9 Umde'yi açıklamıştır. Bildiride, ulusal egemenlik temelinde ARMHG'nin Halk Fırkası'na dönüştüğü belirtilmiştir⁴. Mustafa Kemal Paşa Osmanlı Devleti'nin siyasal, toplumsal ve ekonomik yapısından ayrı bir ulus-devlet inşası için kendi kadrolarını belirleyerek, düşündüğü devlet modelini gerçekleştirmek üzere çıkaracağı yasalarda kendine engel olacak grupları kısmi de olsa tasfiye etme imkânına erişmiştir.

Mustafa Kemal'in ilan ettiği bildiri, 1923 Genel Seçimlerinin ardından hemen kabul edilmiş ve İkinci Grupla, İttihat ve Terakki ile bağlantılı olan milletvekillerinin büyük bir kısmı Meclis dışında kalmıştır. Bağımsız adaylar da daha sonra HF'ye katılmışlardır. HF'nin başkanlığına Mustafa Kemal, Genel Sekreterliğine Recep Peker seçilmiştir. 23 Ekim 1923'te İçişleri Bakanlığı'na yapılan resmi bir başvuruya, Fırka'nın yasallaştırılması için izin talep edilmiştir. Böylece HF yeni bir siyasi örgüt olarak Mustafa Kemal'in kararı üzerine kurulmuştur⁵. Ancak Cumhuriyet'in ilanı ve Halifeliğin ilgası Milli Mücadelenin öncü kadroları arasında bölünmelere yol açmış⁶ ve yeni bir muhalefet hareketinin ortaya çıkmasına vesile olmuştur. 1 Kasım 1924'te TBMM'nin açılmasından hemen sonra İsmet Paşa Hükümeti'ne yönelik eleştiriler yoğunlaşmıştır. Özellikle 27 Ekim 1924'te Mentеше Mebusu Esat Efendi'nin Mübadele, İmar ve İskân Vekili Refet Bey'e verdiği sonu önergesi Meclis'te sert müzakerelere sebep olmuştur. Önergede ne kadar muhacir geldiği ve ne kadarının iskân edildiği ve nerelerde imaratta bulunulduğu sorulmuştur.

Grup'u kuranların Selahattin ve Hüseyin Avni Bey olduğu, bunları kışkırtanlarında Rauf ve Kara Vasıf Beyler olduğu anlatılmaktadır. Bkz. *Nutuk*, C.II, s.847; İhsan Güneş, *Birinci Büyük Millet Meclisi'nin Düşünce Yapısı*, Eskişehir, 1987, s.130.

- 4 Nutuk'ta Halk Fırkası'nın kuruluşuna dair şöyle bilgi yer almaktaydı: "7 Aralık 1922'de Ankara basını aracılığı ile, "Halk Partisi" adında halkçılık ilkesine dayanan bir siyasal parti kurmak isteğinde olduğumu bildirerek bu partinin nasıl bir program izlemesi gerektiği üzerinde bütün yurt severlerle bilim adamlarının yardım etmelerini ve katılmalarını bildirmiştım." Bkz. *Nutuk*, C.II, s.957; Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Talim, Telgraf ve Beyannameleri*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2006, s.521; Sevtap Demirel, *Belgelerle Lozan*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2011, s.s.127-158; Ebru Gür, *Lozan Konferansı'nın Türk Basınına Yansımaları*, Fırat Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- 5 Kemal H. Karpat, *Türk Siyasal Tarihi*, Timaş Yayınları, Ankara, 2007, s.49; Cemil Koçak, *Siyasi Tarih (1923-1950)*, ed. Sina Akşin, *Çağdaş Türkiye (1908-1980)*, Cem Yayınevi, İstanbul, 2008, s.s.130-131; Tuncay, *a.g.e.*, s.s.55-56.
- 6 Bu konu hakkında bkz. Rauf Orbay, *Cehennem Değirmeni*, C.II, Emre Yayınları, İstanbul, 1993, s.s.134-161.

Verilen cevap Esat Efendi ve arkadaşlarına yeterli gelmeyince soru, gensoru önergesine çevrilmiştir⁷. Dersim Mebusu Ferudun Fikri (Düşünsel)'de Teşkilatı Esasiye Kanunu'nun Meclis Tahkikatına ilişkin yirmi ikinci maddesine binaen yedi kişiden oluşacak bir Meclis Tahkikat heyetinin kurulmasını talep etse de istek gündeme alınmamıştır⁸. 168 kişinin katıldığı güven oylamasında 148 oy beyaz (kabul), 19 kırmızı (ret) 1 adet de çekimser oy kullanılmıştır⁹. Oylamadan hemen sonra 19 mebus ve Rauf Bey'in on bir arkadaşı Halk Fırkası'ndan istifa etmiştir¹⁰. İstifaların ardından gelenekçi-liberal grup tarafından 17 Kasım 1924'te Mustafa Kemal Paşa'nın en yakın arkadaşları Kazım Karabekir parti başkanı, Ali Fuat (Cebesoy) Parti Genel Sekreteri olarak askerlikten ayrılıp, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nı kurmuşlardı. Parti kısa zamanda muhaliflerin, İttihat ve Terakki'yi canlandırmak isteyenlerin odak noktası olmuştur¹¹. Partinin programı Nutuk'ta ağır bir dille eleştirilmiştir¹². Parti, Şeyh Said İsyanı'na yol açtığı gibi karşı devrim söylemlerinin toplumsal tabanda yayılmasına neden olduğu için 3 Haziran 1925'te özgürlükleri kısıtlayıcı ve sınırlayıcı olan Takrir-i Sükun kanununa binaen kapatılmıştır¹³. 1929'a kadar sıkıyönetim sistemiyle muhalifler sindirilmiş, sosyo-kültürel alanda inkılaplar yapılmıştır.

28 Ekim 1929'da ABD'de başlayan ekonomik buhran Türkiye'yi de etkilemiştir¹⁴. Bu durum iktidar partisini çeşitli çözüm arayışlarına yöneltmiştir. İşte Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın doğuşu bu kaotik ortamda gerçekleşmiştir. Fırka, Mustafa Kemal Paşa'ya yakınlığı ile bilinen ılımlı bir liberal olan Fethi

-
- 7 Sualler ve Cevaplar için bkz. *TBMM Zabıt Ceridesi*, D.II, C.IX, 27 Ekim 1924, s.s.57-68.
- 8 *TBMM Zabıt Ceridesi*, D.II, C.IX, 30 Ekim 1924, s.s.81-106.
- 9 *TBMM Zabıt Ceridesi*, D.II, C.X, 8 Kasım 1924, s.s.165-166.
- 10 İstanbul Mebusları Dr. Adnan, İsmail Canbolat, Refet, Erzurum Mebuslarından Rüştü Paşa, Halit Bey ile Ziyaettin Efendi, Dersim Mebusu Ferudun Fikri Bey, Erzincan Mebusu Sabit Bey, Sivas Mebusu Halis Turgut Bey ve Ordu Mebusu Faik Bey Halk Fırkası'ndan istifa edenlerdir. Bkz. Orbay, *a.g.e.*, s.162; *Cumhuriyet*, 9 Kasım 1924; Mustafa Turan, "Cumhuriyet Döneminde İki Deneme: Siyasi Müsteşarlıklar ve Müstakil Grup", *A.K.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, C.I, S.2, s.s.27-42.
- 11 Tuncay, *a.g.e.*, s.103; Ahmet Emin Yalman, *Gördüklerim Geçirdiklerim*, İstanbul, 1970, s.352.
- 12 Terakkiperver ve en hain kafaların eseri olan program diye başlayan bölümde Atatürk yaşananları şöyle aktarmaktadır: "'Bilindiği üzere «Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası» (227) diye bir parti kurdular. Bu partinin gizli eller tarafından çizilen programını da ortaya attılar.«Cumhuriyet» kelimesini ağızlarına almaktan bile çekinenlerin, Cumhuriyet'i doğduğu gün boğmak isteyenlerin, kurdukları partiye «Cumhuriyet» ve hem de «Terakkiperver Cumhuriyet» adını vermiş olmaları, nasıl ciddîye alınabilir ve ne dereceye kadar samimî sayılabilir.Rauf Bey ve arkadaşlarının kurdukları bu parti «Muhafazakâr» adı altında ortaya çıkmış olsaydı, belki bir anlamı olurdu. Fakat bizden daha çok cumhuriyetçi ve bizden daha çok ilerici olduklarını iddiaya kalkışmaları elbette doğru değildi.«Parti, dinî düşünce ve inançlara saygılıdır» ilkesini bayrak olarak eline alan kimselerden iyiniyet beklenebilir miydi? Bu bayrak, yüzyıllardan beri cahilleri, bağnazları ve hurafelere inananları kandırarak özel çıkarlar sağlamaya kalkmış olanların taşıdıkları bayrak değil miydi?" Bkz. Nutuk, C.II, s.1185.
- 13 Suna Kili, *Atatürk Devrimi*, Türkiye İşbankası Yayınları, Ankara, 1983, s.205; Hasan Rıza Soyak, *Atatürk'ten Hatıralar*, İstanbul, 1973, s.s.342-343; Demirel, *a.g.e.*, s.604; Erik Jan Zürcher, *Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (1924-1925)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s.158; Ali Fuat Cebesoy, *Siyasi Hatıralar*, Temel Yayınları, İstanbul, 2011, s.s.556-561.
- 14 Erdinç Tokgöz, *Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914-2007)*, Ankara, 2007, s.54.

Okyar tarafından 12 Ağustos 1930'da kurulmuştur¹⁵. Kısa süre sonra yapılan belediye seçimlerinde usulsüzlük olduğu yönünde¹⁶ Okyar tarafından Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya (Muğla) hakkında gensoru vermesi¹⁷ ve Dâhiliye Vekâlet'inin güvenoyu alması partinin 17 Kasım 1930'da feshine neden olmuştur¹⁸.

Terakkiperver ve Serbest Cumhuriyet Fırkası demokrasi denemesi açısından olumlu sonuçlar vermemiş, bu durum iktidar partisinin toplumsal dönüşümü sağlama ve inkılapları halka benimsetmek açısından yeni çözüm yollarına sevk etmiştir. 1931 ve 1935'te yapılan seçimlerde parti desteğiyle tek tek bağımsız aday gösterme yöntemi Meclis'te arzulanan denetimi yerine getirme işlevini sağlayamamıştır. Yaklaşan İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin demokratik Batı devletleri tarafında yer alma istemi tek parti yönetimini muhalif yaratma telaşına sürüklemiştir. Nitekim CHP'nin muhalefet olgusuna önem verdiği; ancak bütün girişimlere rağmen olumlu bir sonuç alınamadığı görülmüştür. Müstakil Grubu'nda bu anlayışın devamı olduğu konusu araştırmamızın odak noktasını oluşturmuştur. Bu çalışmada da dünya konjonktürünün iç siyasete etkilerini savaşın başlangıç ve bitiminin Türk siyasal hayatına olan yansımalarını iki başlıkta analiz etmeye çalışacağız.

1. İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Müstakil Grubun TBMM'deki Yeri ve İşleyişi

Terakkiperver ve Serbest Cumhuriyet Fırkasıyla umulan demokratikleşme süreci gerçekleşmeyince ülkeyi çok partili hayata hazırlamak, hükümeti denetlemek ve kontrol etmek üzere bir çözüm arayışlarına gidilmiştir. SCF'nin kapatılmasından sonra bağımsız milletvekili uygulamasıyla da denetim işlemi sağlanamamıştır. Bu durumda CHP kendi güdümünde ve iktidar partisine tehlike yaratmayacak bir formül bulmak istemiştir. Atatürk'ün ölümünden sonra Cumhurbaşkanı olan İsmet İnönü 29 Mayıs 1939'da CHP'nin V. Kurultayı'nda ülkenin durumunu değerlendirirken, "Müstakil Grubun" kurulmasına yönelik şöyle bir konuşma yapmıştır¹⁹:

"... B.M. Meclisinin faaliyeti, vatandaşlara hakiki bir huzur verecek surette feyizli bir tekâmül halindedir. Hükümet işleri milletvekillerinin ciddi bir murakabesi altında olduğu halde, bütün gayretler, Cumhuriyet Hükümetinin itibar ve muvaffakiyetini artırmak yolunda müteveccihdir. Halkın seçimlere yakın alakası

15 Okyar, *a.g.e.*, s.388; Çetin Yetkin, *Serbest Cumhuriyet Fırkası Olayı*, Karacan Yayınları, Ankara, 1982.

16 Atatürk bu konuda şunları söylemiştir: "... Hayır, partimiz kazanmıyor; idare, polis ve jandarma partisi kazanıyor. Memleket rejiminin selameti bu yoldaki politika kazançlarında olamaz..." Bkz. Süreyya İlmen, *Dört Ay Yaşamış Olan Zavallı Serbest Fırka*, İstanbul, 1951, s.74.

17 Tartışmalar için bkz. TBMM Zabıt Ceridesi, D.3, C.XXII, 15 Kasım 1930, s.s.16-73.

18 İlmen, *a.g.e.*, s.77; Ahmet Ağaoğlu, *Serbest Fırka Hatıraları*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011, s.118; Cem Eroğlu, *Serbest Cumhuriyet Fırkası*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006, s.s.185-189. Çetin Yetkin, *Serbest Cumhuriyet Fırkası Olayı*, Karacan Yayınları, 1982, s.s.224-227.

19 CHP Beşinci Büyük Kurultay Zabıtları 29 Mayıs 1939- 3 Haziran 1939, Ankara, 1939, s.20.

ve Büyük Millet Meclisinde millet haklarının açık murakabesi idealleriyle nifaka ve anarşiye mahal vermemek zaruretlerinin beraber yürüyebileceğine inanıyoruz. Büyük milletimizin arzusu ve aklı selimi, milletvekilimizin ve Parti teşkilatımızın yüksek meziyetleri; bize, muhtelif icaplar arasında, ahengi muhafaza etmek gibi çetin bir vazifeyi kolaylaştırmaktadır. Büyük kurultaya takdim ettiğimiz nizamname projesinde, Büyük Millet Meclisinde, Cumhuriyet HalkPartisi'nin bir de Müstakil Grubunu düşündük. Büyük kurultaydan vazife alan ve Parti Genel Başkanının farksız başkanlığında çalışacak olan Milletvekili ekseriyetine ve hükümetine esaslı bir yardım temin ederken büyük milletimize de kendi işleri için yeni bir teminat hazırlayacağımı ümit ediyoruz..."

Tek parti döneminde kurultayda alınan kararlar sadece parti içi meseleleri değil, ülke içinde izlenecek olan sosyo-kültürel ve ekonomik konuları anlamak açısından önem taşır. Beşinci Kurultayda iç ve dış dinamiklerin etkisiyle liberalleşme ruhu açıkça hissedilmiştir. Bu kurultayda içerik analizi yapıldığında valiler, illerdeki CHP teşkilatlarının başkanı konumlarını kaybetmişlerdir. Genel Sekreterlikle, Dâhiliye Vekâleti birbirinden ayrılmıştır. Programda dış güvenliğin sağlandığından bahsedilirken, özellikle Fransa ve İngiltere'nin adları verilerek telaffuz edilmesi, Milli Şef'in görece de olsa Batılı ülkelerin yanın da olma istemini göstermektedir. Batı'ya yanaşmak için gerekli olan, "Demokrasiye geçiş" ya da "Demokrasiyi kemale erdirmek" gibi sloganlar kurultayda ortaya çıkmış ve parti-devlet kaynaşmasının çözülmesi yolunda ilk adım atılmıştır²⁰. Bir nevi çok partili hayata geçilmenin ilk adımları atılmış oldu. İnönü'nün isteği üzerine CHP tüzüğü'nün Parti teşkilatı ile ilgili olan 20. maddesi şöyle değiştirilmiştir: A) Genel Başkanlık B) Genel Başkanlık Divanı C) Büyük Kurultay ve Umumi İdare Heyeti Ç) Parti Müfettişleri D) Vilayet, kaza, nahiyeye, ocak kongreleri ve idare heyetleri E) Büyük Millet Meclisi Parti Grubu F) Büyük Millet Meclisi Parti müstakil grubu G) Parti Divanı²¹.

Nizamnamenin 128. maddesinde Müstakil Grubun vazifesi şöyle belirtilmektedir²²:

Devlet işlerinin iyi cereyanı; parti nizamname ve programının ve büyük kurultay kararlarının iyi tatbikatını meclis grubu kararına tabi olmaksızın murakabe etmektir. Bu grup dört senelik faaliyeti hakkında gelecek kurultaya rapor takdim eder.

Müstakil Grup umumi heyetin kararıyla icra vekillerinden sual ve istizah yapabilir ve icra vekilleri için mecliste itimad reyini tahrir edebilir. Kezalik hükümetten herhangi bir meselenin mecliste alenen müzakereye konulmasını talep edebilir.

20 Geniş bilgi için bkz. CHP Beşinci Büyük Kurultay Zabıtları 29 Mayıs 1939- 3 Haziran 1939, Ankara, 1939, s.s.26-30; Kemal H. Karpat, *Türk Siyasi Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2012, s.66; Hikmet Bila, *CHP 1919-1999*, Doğan Kitap, İstanbul, 1999, s.91.

21 CHP Beşinci Büyük Kurultay Zabıtları 29 Mayıs 1939- 3 Haziran 1939, Ankara, 1939, s.26.

22 CHP Beşinci Büyük Kurultay Zabıtları 29 Mayıs 1939- 3 Haziran 1939, Ankara, 1939, s.76.

Müstakil Grup reis vekili parti hükümetinin muvaffakiyetine yardım etmeye nifak, ihtiras ve şahsiyetine mani olmaya bilhassa dikkat eder.

Müstakil Grubun bir başkanı yoktur. Müstakil Grubun reis vekili vardır. Çünkü Müstakil Grubun Başkanı Cumhurbaşkanı ve Değişmez Genel Başkan²³ İsmet İnönü'dür. İnönü, Müstakil Grubu Reis Vekilini seçer, Reis Vekili İnönü'den emir alır ve grubu onun adına yönetirdi. Müstakil Grubun boşalan üyeliklerine de İnönü tarafından atama yapılırdı²⁴. Bu bağlamda değerlendirecek olursak İnönü, güdümünde ve yapay bir muhalefet yaratarak dış dünyaya demokratikleşme yönünde adım atıldığına dair bir görüntü vermek istemiştir. Parti Genel Sekreteri Erzurum Milletvekili Doktor Fikri Tüzer Müstakil Grubun kurulmasına yönelik yapılan tüzük değişikliğinin gerekçesini²⁵ dile getirdikten sonra Meclis'te tartışmalar başlamıştır. İlk olarak söz alan Manisa Milletvekili Hikmet Bayur, Müstakil Grubun kurulmasına yönelik endişelerini şöyle dile getirmiştir²⁶:

“... Mühim ve esaslı meseleler Partide mevzubahis olur, orada istendiği kadar müzakere ve münakaşa edilir, varılan netice Parti mebuslarını bağlar. Partice müzakere edilmemiş olan meseleler de Mecliste herkes, tabii malum ve muayyen olan hudutlar dâhilinde, her tenkidi yapmakta, her şeyi söylemekte serbesttir. Vaziyet böyle idi. Şimdi anlamak istediğim meseleler bundan böyle Partide mevzuu bahis edilmemiş ve dolayısıyla bir karara bağlanmamış olan meseleleri Mecliste mevzu bahis etmek, bu bapta sual sormak, bu bapta tenkit yapmak, yalnız seçilecek 21 kişiye mi mahsus olacak, yoksa eskisi gibi mi? (Eskisi gibi sesler) Bunda sarahat yoktur. Dolayısıyla eskisi gibi olacağı akla geliyor. Fakat konuşurken bazı arkadaşlarda tereddüt gördüm. Binaenaleyh ister encümen Reisi, ister münasip göreceği zat bu ciheti tavzih ederse faydalı olur. İkinci mesele: Şimdiye kadar esaslı meselelerde, mühim meselelerde karar, Partide alınırdı. Şimdi ise 21 arkadaş Partinin müzakerelerine iştirak edemeyecektir. Yalnız hazır bulunacaktır. Binaenaleyh karar alındığı vakit müessir olmayacaktır. Müessir olmaktan maksat bu husustaki düşüncesini bu kürsüden söylemek ve mümkün olduğu kadar o düşüncesine taraftar

23 Bu konuda yapılmış detaylı araştırma için bkz. Hakan Uzun, “Tek Parti Döneminde Yapılan Cumhuriyet Halk Partisi Kongreleri Temelinde Değişmez Genel Başkanlık, Kemalizm ve Milli Şef Kavramları”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C.IX, S.20-21, İzmir, 2010, s.s.233-271.

24 Koçak, a.g.e., s.s.72-73; Mahmut Goloğlu, *Milli Şef Dönemi (1939-1945)*, Kalite Matbaası, Ankara, 1974, s.s.17-18; Çetin Yetkin, *Türkiye'de Tek Parti Yönetimi*, Altın Kitaplar Yayınevi, 1983, s.180.

25 Konuşmada şunlar dile getirilmiştir: “...Çeyrek asırlık siyasi tarihimizin pek dalgalı geçen safahatı göz önüne getirilirse tek fırkalı kalmanın, aziz ve mübarek vatanımızın yüksek menfaatlerine en uygun bir siyaset olduğu teslim edilir; fakat buna mukabil tek bir siyasi teşekküle mensup azadan vücut bulan bir mecliste kendi kendini tenkit ve murakabe imkânlarının da teminine zaruret bulunduğu red ve inkâr edilemez bir hakikattir. Yüksek tasvip ve müzaheretinize mazhar olduğu takdirde (Parti Müstakil Grubunun) bu pek mühim ve hayati vazifeyi tamamiyle başarabilecek dinç bir kuvvet ve zinde bir uzuviyet olacağına kani bulunuyorum...” Bkz. CHP Beşinci Büyük Kurultay Zabıtları 29 Mayıs 1939- 3 Haziran 1939, Ankara, 1939, s.31; *Cumhuriyet*, 1 Haziran 1939; *Ulus*, 1 Haziran 1939.

26 CHP Beşinci Büyük Kurultay Zabıtları 29 Mayıs 1939- 3 Haziran 1939, Ankara, 1939, s.32; *Cumhuriyet*, 1 Haziran 1939.

toplamaştır. Bu 21 arkadaştan bu hakkı ekseriyetin verdiği bir kararla, nezediyoruz; bizim böyle bir hakkımız var mıdır? 21 kişiyi kararlarda müessir olmak hakkından mahrum edebilir miyiz? Acaba daha doğru olmaz mı idi ki bu işi yapmak isteyen kim olabilir? Bunu bilemem. Bir adam asıl karar verildiği zaman bu haktan mahrum kalmak istemem derse ne olacaktır. Benim söylemek istediğim, bir defa bunu isteyen kimler varsa onlar arasından bir seçim yapılınsın. Zira başka bir cihet vardır: bu arkadaşlar Mecliste fikir beyan edecekler, söz söyleyecekler fakat evelden verilmiş bir kararı-417 kişiyiz galiba- 390 küsurunu bağlayan bir karar üzerine söz söyleyecekler, fakat müessir olamayacaklarını kendileri de biliyor, herkes biliyor. Binaenaleyh bunların vazifesi birçok noktalarda efkarıumumiyeği tenvir bakımından mühim olabilirse de böyle ekseriyet kararıyla bu adamı bu vaziyete sokmak belki istemiyor. Falanca adam böyle olacaktır demek biraz güç geliyor bana. Bırakalım kendilerine 21 kişi çıkarsa ne ala, 40 kişi çıkarsa içlerinden seçeriz. Sonra deniyor ki bunlar vekil olamazlar. Bu da doğru değildir. Bence madem ki bunlar Parti tarafından tanzif edilmiş arkadaşlardır. Böyle bunlarda bir tenkis yapmak doğru olmaz. Ama diyeceksiniz ki 417 den kaç kişi vekil olacaktır. O başka. Onun için sarahaten böyle vekil olamaz demek doğru değildir. Çünkü vekil olduktan sonra bu vazifeden sarfınazar edecektir. Böyle bir kaydın konulmasına taraftar değilim. Söyliyeceklerim bundan ibarettir. Bunlara cevap verecek kimse cevabını versin.”

Bayur, CHP Meclis Grubu toplantılarına katılabilen, ancak söz hakkı olmayan Müstakil Grubu üyelerinin CHP Meclis Grubu üyeleri üzerinde etki yapamayacağını dile getirmiştir. Buna karşılık Müstakil Grup üyeleri TBMM’deki toplantılarda görüşlerini açıklama imkânına sahipti. Ancak bu toplantıda açıklanan görüşlerin hiçbir önemi yoktu. Zira CHP Meclis Grubu bağlayıcı karar aldıktan sonra Müstakil Grubu üyelerinin sayıları az olması nedeniyle hiçbir tesirde bulunamayacaktı. Bu bakımdan parti içi demokrasinin gerçekleşmeyeceği göstermelik de olsa parlamento içi bir denetim sağlandığı gösterilmek istenmiştir²⁷. Bayur’dan sonra söz alan Muş Milletvekili Hakkı Kılıçoğlu ise “... Onun için bir insan tenkit edilmez, yaptığı iş münakaşa edilmez, hataları yüzüne vurulup gösterilmezse kendisi daima işlerini doğru yaptığına kani olur. Binaenaleyh her ne yapıyorsa mademki itiraz görmüyor, mademki herkes beğeniyor iyidir diyerek bu yolda yürür...” görüşünü dile getirmiştir. Manisa delegesi Haşim Gür ise olumsuz beyanatta bulunarak, “...Müstakil Grubu şu noktada faydasız buluyorum. Buraya Seçeğimiz arkadaşlar; grupta reylerini izhar edemeyeceklerdir. Mecliste izhar edeceklerdir. Eğer grupta izhar edecek olurlarsa belki kendilerinin kıymetli bir düşüncesi o anda başka bir karar alınmasını intaç edecektir. Bunu orada söylemiyerek Mecliste söylemeleri Parti kararının haricine çıkmayarak olan yine kendi arzu ettikleri kararı vermeye sevk edeceklerinden hiçbir veçhile müessir olamayacaktır...” ifadesinde bulunmuştur²⁸.

27 Hakkı Uyar, *Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi*, Boyut Yayıncılık, İstanbul, 2012, s.128.

28 CHP Beşinci Büyük Kurultay Zabıtları 29 Mayıs 1939- 3 Haziran 1939, Ankara, 1939, s.s.32-33.

Sivas Milletvekili Abdurrahman Naci Demirdağ, Yozgat Milletvekili Sırrı İçöz, Ankara delegesi Mecdi Sayman, Bayur'un görüşlerine katılarak, Müstakil Grubu üyelerine CHP Meclis Grubu toplantılarında söz hakkı verilmesini, ama oylamaya katılmamalarını istemişlerdir. Aynı zamanda Sayman, Müstakil Grubu üyelerinin kabineye girememelerini rencide edilecek bir tutum olarak değerlendirmiştir²⁹. Ankara Milletvekili Mümtaz Ökmen, Bayur'un suallerine cevap vermek için kürsüye çıkmış, Müstakil Grubu şöyle ifade etmiştir³⁰:

"... Müstakil Grup Cumhuriyet Halk Partisi teşkilatından, Parti manzumesinden ayrı, başlı başına ve müstakilen siyasi bir mevcudiyet irea eden ayrı bir teşekkül değildir. Arzedilmiş olan ve elinizde bulunan nizamnamede görüleceği üzere nizamnamede, Parti teşkilatı tadat edilen umumi reis vekili, kâtibi umumi, umumi idare heyeti, Büyük Millet Meclisi grubu ve bir fırka ile de Büyük Millet Meclisi Müstakil Grubu diye de tadat edilmiştir. Binaenleyh bu grup Parti teşkilatımız içerisindeydir. Sonra Müstakil Grupun tarzı teşekkülüne ait maddelerdeki sarahat gösterir ki, Müstakil Grup, Parti teşkilatından olduğu gibi azaları da Parti azasındandır..." Ökmen, Müstakil Grubun CHP'nin bir uzantısı ve üyelerinin CHP üyesi olduğunu ifade etmiştir.

Müstakil Grup üyelerinin CHP Meclis Grubu toplantılarında konuşma hakkı tanınması, ama oy kullanamaması yönünde A. Nuri Demirağ'ın verdiği takrir kabul edilmedi. Ayrıca Demirağ ve Mecdi Sayman tarafından ayrı ayrı verilen ve Müstakil Grup üyelerinin bakan olmalarına ilişkin iki takrir de Kurultayca reddedildi³¹. Parti Kurultayının Beşinci toplantısında, Kurultay Reis Vekili Abdulhalik Renda maddelerin tümünün müzakere edildiğini belirtip sözü Parti Genel Reis Vekili ve Başvekil Refik Saydam'a bırakmıştır. Saydam sözü alarak, Genel Başkanlık Divanı'nın aday gösterdiği milletvekillerinin isimlerini okumuştur. 21 milletvekilinden oluşan Müstakil Grubu üyeleri Kurultayca kabul edildi. Bu milletvekilleri de şunlardı: Dr. Hüsametkin Kural (Ağrı), Atıf Akgüç (Bursa), Fazlı Güleç (Bursa), Enin Aslan Tokat (Denizli), Zeki Mesut Aslan (Diyarbakır), Aziz Akyürek (Erzurum), NakiyeElgün (Erzurum), İzzet Arukan (Eskişehir), Ali Rana Tarhan (İstanbul), Ahmet Şükrü Esmer (İstanbul), Ziya Karamürsel (İstanbul), Şehime Yunus (İzmir), Ali Rıza Türel (Konya), Sadri Ertem (Kütahya), Emrullah Barkan (Malatya), Rıdvan Nafiz Edgüer (Manisa), Hüsnü Kitapçı (Muğla), Fuat Sirmen (Rize), Kemalettin Kami (Rize), Abdurrahman Naci Demirağ (Sivas), Nazım Poray (Tokat)³². Yönetim kurulu üç kişiden oluşmuştur. Müstakil Grubun ilk idari heyeti şu kişilerden meydana gelmiştir: Müstakil Grubu Reisi Günrük ve İnhisarlar Vekaleti'nden istifa eden

29 CHP Beşinci Büyük Kurultay Zabıtları 29 Mayıs 1939- 3 Haziran 1939, Ankara, 1939, s.s.38-39; Cemil Koçak, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945)*, C.II, İletişim Yayınları, Ankara, 1986, s.s.76-77; *Cumhuriyet*, 1 Haziran 1939; *Ulus*, 1 Haziran 1939.

30 CHP Beşinci Büyük Kurultay Zabıtları 29 Mayıs 1939- 3 Haziran 1939, Ankara, 1939, s.38; *Cumhuriyet*, 1 Haziran 1939.

31 CHP Beşinci Büyük Kurultay Zabıtları 29 Mayıs 1939- 3 Haziran 1939, Ankara, 1939, s.s.76-77; Uyar, *a.g.e.*, s.s.130-131.

32 *Cumhuriyet*, 4 Haziran 1939.

Ali Rana Tarhan (İstanbul)³³, Üye Ali Rıza Türel (Konya), Üye Hüsnü Kitapçı, Üye Fuad Sirmen (Rize)³⁴. Saydam, Kurultaya şu sözleriyle son vermiştir: “Partimizin istikbalde de milletimize ve vatanımıza daha parlak hizmetler göreceğine imanımız vardır. Milletın muhabbeti, Meclisin rehberliği ve Milli Şefin muzahareti, bu ümidimizin en büyük teminatıdır.” Kurultay kapandıktan sonra Müstakil Gruba seçilen milletvekilleri, Meclis’teki hususi dairede bir araya gelip ilk toplantılarını yapmışlardı³⁵. Cemal Kutay, “Müstakil Grup Macerası” adlı makalesinde grup reis vekilinin neden Ali Rana Tarhan olduğu hakkında şunları yazmıştır³⁶:

“... Bu garip deneme, şekli yargılanması içinde siyasi hayatımızda bir cesaret denemesidir. İsmet İnönü, önce bu deneyde bir lider aradı ve kolaylıkla buldu: Bu zat, kendisinin başkanlığı zamanında uzun devre, yani başından sonuna kadar Gümrük ve Tekel Bakanlığı yapmış olan rahmetli Ali Rana Tarhan’dı. Ali Rana Bey, efendi, çelevi mizaçlı, gençliğinde spor yapmış devlet memurluğu kademelerinde bulunmuş, kürsü edebiyatını tek parti, tek şef ekolünde öğrenmiş bir zattı. İnönü, adını kendisinin koyduğu Müstakil Grup için şef aradığı zaman hiçbir başka aday üzerinde durmadan Ali Rana Tarhan’ı seçti ve önce kendisinin düşüncesini sordu...”

İnönü kendi güdümünde hareket edecek olan Tarhan’ı reis vekili yaparak daha önce yaşanan sıkıntıları yaşama kaygısından uzak kalmak istemiştir. Kurultay sonrası gündeme alınan devlet memurları baremiyle ilgili konuda Müstakil Grubun milletvekilleri söz alarak bazı hükümlerde eksiklikler olduğunu iddia etmişlerdir³⁷. Bu konuda söz alan Rize Milletvekili Fuad Sirmen, lahiyayı esas itibariyle memnuniyetle karşıladıklarını ancak bazılarını doğru görmemekle beraber eksik yönlerinin olduğunu dile getirmiştir. Ücretli ve maaşlı memurların arasındaki haksızlıkların biran önce giderilmesi, ücretli işçilerin geleceği konusunda sıkıntı yaşamamaları istenmiştir³⁸. Diyebiliriz ki Müstakil Grubun en çok fayda sağladığı konulardan biri de memurların özlük haklarının korunmasıydı. Dünya savaşı devam ederken üretim azalmış, ithalata bağlı olarak enflasyon yükselmiştir. Genel veya kısmi seferberlik olursa Refik Saydam hükümeti önleyici tedbirler alacaktı. Hükümet, katı fiyat denetimi ve ürünlere el koymayı planlayan Milli Korunma Kanunu’nu 18 Ocak 1940 tarihinde çıkarmıştır³⁹. Bu kanunun Müstakil Grup tarafından desteklenmesi basında eleştiri konusu olmuştur. Cumhuriyet gazetesinde, “Milli Korunma Kanunu ve Müstakil Grup” adlı makale yazan Refik İnce, Müstakil Grup için şunları tenkit ederek yazmıştır⁴⁰:

33 TBMM Zabıt Ceridesi, D.VI, C.II, 26 Mayıs 1939, s.s.316-317.

34 Cumhuriyet, 4 Haziran 1939; Cumhuriyet, 1 Kasım 1939.

35 Cumhuriyet, 4 Haziran 1939.

36 Cemal Kutay, “Müstakil Grup Macerası”, Tarih Konuşuyor, C.8, S.49, 1968, s.3550.

37 Cumhuriyet, 13 Haziran 1939.

38 Cumhuriyet, 13 Haziran 1939.

39 Feroz Ahmad, Demokrasi Sürecinde Türkiye(1945-1980), Hil Yayın, İstanbul, 2007, s.24; T.C Resmi Gazete, Ocak 1940, no: 4417, s.167; TBMM Zabıt Ceridesi (1940), C.8, D.VI, s.141; Korkut Boratav, Türkiye’de Devletçilik, İmge Yayınevi, Ankara, 2007, s.84; Taner Timur, Türk Devrimi ve Sonrası, İmge Yayınları, Ankara, 2001, s. 191.

40 Cumhuriyet, 29 Aralık 1940.

"... Müstakil Grubun azası 25'tir. "429" kişilik bir Mecliste 25 kişinin reyî belki aded itibariyle bir şey ifade etmez, fakat seslerindeki kuvvet ve samimiyet, hiç şüphe edilmemesi ki, milletin kalbinde yer tutar. Henüz ömrü iki sene doldurmayan bu Müstakil Grubun, kendisinden beklediğimiz gibi, parlamento sahasında bilhassa hükümetin icraatını tenkid ve sualleri ile umumi efkârı tenvir gibi meselelerde müspet bir hareketini görmüş değiliz. Karşılarında her tenkide samimi bir gözle bakan bir hükümet ve bahusus her doğru şeye -kimden gelirse gelsin- takdirini esirgemeyen bir Meclis varken, Müstakil Grubun çalışmalarına daha ziyade şahid olmak ihtiyacındayız. Kendisini ilk defa barem konusunda gösteren Grup, dün de "millî koruma kanunu" nun tadilinde gösterdi. İtirafa mecburuz ki, her ikisinde de Meclisi ve hükümeti tenvir etti... Dün Grup umumi katibi, millî korunma kanunu münasebeti ile söz aldı ve cidden bir partinin mümessili ve hatibi olmanın ağırlığı ve intizamı ile hulastan şunları söyledi: ' Milli korunma kanunundan birçok faydalar alınmıştır. Fakat bunlar tam ve kâmil olmamıştır. Birçok maddelerin haricden ithalinde müşkülata uğranmıştır. Bu müşkülata önlemek için hükümetin gayretleri teşekkürü mucibdir. Fakat daha evvelden stok lazımdı. Stok yapmak sureti ile yapılacak iktisadi tedbir; cezai ve zecri tedbirlerden daha mühimdir. Fiyat tespitinde ve bunların kontrol ve murakabesinde de tam muvaffakiyet gösterilmemiştir..."

İnce, Müstakil Grubun hayati önem taşıyan kanunları eleştirmekte yetersiz kaldığını, Millî Korunma Kanunu'nun muhteva olarak zayıf ve uygulamada eksikliklerin olduğunu dile getirmiştir. Yazarın da ifade ettiği gibi Müstakil Grup hükümeti övgüyle desteklemiştir. Zira Müstakil Grup Reis vekili Ali Rana Tarhan, Meclis'te yaptığı bir konuşmada "Refik Saydam Hükümeti'nin içinde yaşadığımız vahim şartların istilzam ettiği basiret, metanet ve isabetle yurdun selameti için çalışmakta devam edeceğine Grubumuzun itimadını beyan ederim." dediği görülmüştür⁴¹. Bunların dışında Grubun, Hükümetin savaş boyunca yaptığı anlaşmaları yararlı görmesi de dikkat çekicidir⁴².

1942 yılına gelinirken Şükrü Saraçoğlu Hükümeti, fiyat artışlarını kontrol etmek, savaşı fırsat bilip karaborsayla zenginleşen burjuva kısmının önünü kesmek ve bütçe açığını kapamak üzere 11 Kasım 1942 tarihinde Varlık Vergisi Kanunu'nu çıkarmıştır⁴³. Meclis'te söz alan Grup Reis vekili Ali Rana Tarhan Varlık Vergisi hakkında övgü dolu sözlerle şunları söylemiştir⁴⁴:

"Bugünkü maişet zorluklarından en çok ıstırap çektiklerini haklı olarak ifade buyurdıkları, dar ve sabit gelirli vatandaşlara mümkün olan yardımı yapmak için sarf ettikleri gayreti şükranla karşılıyoruz. Fakat yalnız bu yardımla meselenin halledilebileceği kanaatinde değiliz. En çok ıstırap çekenleri tamimiyle tesbit etmek mümkün olsa dahi, dağıtılacak maddeler ellerine geçinceye kadar, ve dağıtılabilenlerden başka hayati ihtiyaçları için, kendilerini piyasanın ezici tesiri dışında tutmağa imkân

41 Konuşma için bkz. TBMM Zabıt Ceridesi, D.VI, C.13, 12 Temmuz 1940, s.60.

42 Türk-Alman ittifakı için Grup Reis vekili Ali Rana Tarhan'ın söylemlerine bkz. Cumhuriyet, 26 Haziran 1941.

43 TBMM Zabıt Ceridesi, C.28, D.VI, 11 Kasım 1942, s.s.20-40; T.C Resmi Gazete, Kasım 1940, no:4305, s.3965.

44 TBMM Zabıt Ceridesi, C.28, D.VI, 11 Kasım 1942, s.22; Cumhuriyet, 12 Kasım 1942.

görmüyoruz. Diğer taraftan mevcudu, ihtiyacı karşılamayacağı için ıstırap doğuran hayati maddelerin, parası çok olanlar tarafından israf edilmesi ve paranın da böylece akıp gitmesi, tabii tecviz edilemez. Yüksek fiyatların bütçeye tesiri de başka. Hayati maddeler için istihlâki istihsal ile ayarlamadıkça ve bununla birlikte fiyat murakabesini yapmadıkça günün meselesi halledilemeyecektir. Grupumuzun her fırsatta ifade ettiği bu kanaati değişmemiştir. Bahis buyurdıkları (Varlık vergisi) ne gelince, Sayın Hükümetin bu kanun teklifini, malî, iktisadi, içtimai bakımlardan yerinde buluyoruz. Aynı hedefe varacak ve faydası devamlı olacak başka lâyihaları bekleriz. Kamunun tatbiki için geniş salâhiyet isteyerek tatbiki mesuliyetini almaktan çekinmemelerini ayrıca takdire lâyık görürüz; iyi tatbika muvaffak olacaklarına itimat ederiz ve güzel başarılar dileriz. (Alkışlar).” Dünya savaşının ortalarına doğru gelindiğinde çıkarılan kanunlar ve bütçe tasarıları Müstakil Grup tarafından hep olumlu ve takdirle karşılanmıştır. Bu amaçla kendisine verilen ve istenen vazifeyi tam anlamıyla yerine getirememiştir.

Dünya Savaşı'nın Sona Ermesi ve Müstakil Grubun Kaldırılışı

Savaş devam ederken CHP 6. Büyük Kurultayı'na, 8 Haziran 1943 tarihinde CHP Meclis Müstakil Grubu 4 yıl boyunca yapmış olduğu faaliyetler hakkında rapor sunmuştur. Boşalan vekillerin yerlerine, Milli Şef atamalar yapmıştır. Bursa Mebusu Fazlı Güleç, Valiliğe tayin edilmiş, Genel Başkan nizamnamenin 33. maddesine uyararak Bolu Mebusu Celal Sait Siren'i seçmiştir. TBMM seçimi yenileme kararı üzerine yapılan genel seçimde Zeki Mesut Aslan seçilmemiş ve yeni seçim sebebiyle Hükümet teşkilinde Başvekilin yararlanacağı muhiti genişletmeyi lüzumlu gören Genel Başkanlık Divanı, nizamnamenin 31. maddesine dayanarak Bolu Mebusu Celal Sait Siren, Konya Mebusu Ali Rıza Türel ve Rize Mebusu Fuat Sirmen'i Parti Grubuna nakletmiştir. Müstakil Grup, Parti Kurultayına bu sebeple 17 kişi katılmıştır. Müstakil Grubun görev ve çalışmaları, Değişmez Genel Başkan'ın söylev ve partinin nizamnamesine göre belirlenmiştir. Rapor 'da Parti çevresinde ve Meclis'te nasıl teşkilatlandıkları bu vesile ile Büyük Kurultay'da arzına fayda gördükleri teklif ve mütalaalar eklenmiştir. 4 yıllık süre içinde 136 toplantı yapılmış, Parti Büyük Grubunda konuşulan işlerle ve Hükümet'in karar ve uygulamalarında yapıcı eleştiriler yöneltilmiştir. Komisyonlarda en çok Mebusların teşrii masuniyeti, Mali senenin takvim yılı ile birleştirilmesi, Arzuhal Encümeni kararlarının sınırlanması, Cephe gerisi ve pasif korunma, Harp maliyesi, Maarif işleri, Nesebi gayri sahih çocuklar, Ticaret odaları ve meslek teşkilatı, Hayat pahalılığı, Sıhhi durum ve sosyal yardım gibi meseleler ele alınmıştır⁴⁵. Grup çalışmalarının yanı sıra, Meclis'e yönelik çalışmalar içinde hazırlık yapmıştır. Bu çalışmalar Grup'ta hazırlanır, Encümenlerde başlardı. Grup azalarının Encümenlerdeki faal vaziyetleri sayesinde kanun lahiyaları takip edilerek, Meclisteki çalışma hazırlıklarına kolaylık sağlanmıştır. Aynı zamanda dikkate değer bir durumdur

45 CHP Altıncı Büyük Kurultay'a Sunulan CHP Müstakil Grubunun Raporu, Ankara, 8 Haziran 1943, s.s.1-5.

ki Gruba davet edilen milletvekilleriyle görüş alış verişinde bulunmuş ve bu durum Meclis Grubu adına sık sık müdahale etmeyi lüzumsuz hale getirmiştir. Daha önce de ele alındığı gibi Hükümet program ve beyannameleri, bütçe müzakereleri, harici siyasi anlaşmalar, memurlar baremi, Milli Korunma Kanunu, Varlık Vergisi, Teknik öğretim gibi ehemmiyetli mevzularda Parti ile aynı görüş bildirilmiştir⁴⁶. Milli Şef, nutuklarında Müstakil Grup için şunları söylemiştir⁴⁷:

“... Büyük Millet Meclisi'nde millet haklarının açık murakabesi ideali ile nifak ve anarşiye mahal vermem ek zaruretlerinin beraber yürüyeceğine inanıyoruz... Büyük Kurultaydan vazife alan ve Parti Genel Başkanının farksız başkanlığında çalışacak olan, intizam ve inzibat içinde, şuurlu ve çalışkan bir Müstakil Grubun icra mevkiinde olan Millet Vekilleri ekseriyetine ve Hükümetine esaslı bir yardım temin ederken, büyük milletimize de kendiişleri için yeni bir teminat hazırlayacağını ümid ediyoruz...”

İnönükendi ifadeleriyle grubun birmurakabeamacıtaşıdığını, Hükümetin yaptığını öven ve yardımda bulunan bir kuruluş olduğunu dile getirmiştir. Rapor okunduktan sonra daha önce yapılan olumsuz değerlendirmeler de bu kurultayda görülmüştür. Bingöl Milletvekili Feridun Fikri Düşünsel Müstakil Grup hakkında, önceden bahsedilen *“mühim mevzularda gruba davet edilen vekillerle önceden fikir teatisi ve mutabakat temini suretiyle Mecliste Grup adına sık sık müdahalede bulunmaya lüzum kalmadığı”* ifadesine gönderme yaparak, *“bu çalışma tarzının partinin ve yüksek Şefimizin beklediği gayeye uymadığını”* belirtmiştir. Düşünsel ayrıca raporun birçok yerine göndermeler yapmış, raporun zayıf yönlerini açıklamıştır. Müstakil Grubun bazı dileklerle değil de, yapıcı ve somut önerilerle, örneğin bir savaş ekonomisi planı ile Kurultaya gelmesini temenni etmiştir. Bursa mebusu Talat Sirmen ve Kocaeli mebusu Refik Fenmen de, Düşünsel'i desteklemiş ve Müstakil Grubun çalışmalarını ve görev anlayışını eleştirmişlerdi⁴⁸. Rapor üzerindeki görüşmeler sona erince kürsüye çıkan Grup Reis vekili Ali Rana Tarhan, Düşünsel'in eleştirilerine şöyle karşılık vermiştir⁴⁹:

“...Grubun, encümenlerde ve kendi toplantılarında çalışmaktan ziyade, Meclis Umumi Heyeti'nde faaliyette bulunmasını tavsiye buyuruyorlar. Müstakil Parti Grubu, diğer Parti Grubu gibi, mebuslardan müteşekkildir. Mebusların çalışma yolu da malumdur. Bunlar, evvela encümenlerde çalışırlar ve icab ederse, Heyet-i Umumiye'de söz alırlar. Müstakil Gruba bunun haricinde bir mesai yolu tayin etmekte isabet olmasa gerektir... Parti gruplarında birçok şeyler görüşülüyor, halk haberdar olmuyor, buyurdular. Ben bu kanaatte değilim. Halkın haberdar olması lazım gelen ve faydalı olan bütün meseleler, gene Parti Grubu azası tarafından pekala Meclis'te ifade edilmekte ve halk bu

46 CHP Altıncı Büyük Kurultay 'a Sunulan CHP Müstakil Grubunun Raporu, Ankara, 8 Haziran 1943, s.6. Ayrıca; CHP 6. Büyük Kurultaya Sunulan Nizamname Projesi, Ankara, 8 Haziran 1943.

47 Ullus, 12 Haziran 1943.

48 Koçak, a.g.e., s.s.316-317; Uyar, a.g.e., s.s.133-134.

49 Ullus, 11 Haziran 1943.

süretle tenvir olunmaktadır. Müstakil Grubun ayrı bir mesai tarzı bulunmasına lüzum yoktur zannediyorum ve bunda bir fayda da görmüyorum. Eğer geçen devrede Umumi Heyet'te Müstakil Grup az konuştu, gelecek devrede daha çok konuşsun gibi umumi bir şekilde ifade etmek istiyorlarsa, bu olabilir... Gelecek devrede daha çok fırsat olur ve daha çok konuşulabilir. Bu, gelecek senelerin hadisatına ve memleket işlerinin cereyanına tabidir."

Müstakil Grubun isteği doğrultusunda nizamnamenin 125. madde de değişiklik yapılarak aza sayısı 21'den 35'e çıkarılmıştır. Kurultay'da yapılan seçimlerden sonra İnönü tarafından hazırlanan liste kabul edilmiştir. Seçilen kişiler şunlardı: Rıfık Refik Pasin (Ağrı), Hıfzı Oğuz Bekata (Ankara), Ziya Yörük (Ankara), Tahsin Banguoglu (Bingöl), Muhtar Ertan (Bitlis), Bülent Osma (Bitlis), Hıfzırâhman Raşit Öymen (Bolu), ŞekipEngineeri (Burdur), Selahattin Batu (Çanakkale), Şükrü Sökmensüer (Erzincan), Zeki Soydemir (Erzurum), Necmi Osten (Giresun), Kazım Aydar (Isparta), Dr. Hayrullah Diker (İstanbul), Vehbi Sarıdal (İstanbul), Ali Rana Tarhan (İstanbul), Münir Bilsel (İzmir), Tezer Taşkiran (Kastamonu), Muhittin Taner (Kayseri), Fuat Çobanoğlu (Kırşehir), Şevket Turgut (Kırşehir), Refik Henmen (Kocaeli), Ali Muzaffer Göker (Kütahya), Nasuhi Baydar (Malatya), Haldun Sarhan (Manisa), Feyzullah Uslu (Manisa), Dr. Kemali Beyazıt (Maraş), Lütü Ülkümen (Maraş), Sabiha Gökçül (Maraş), Süreyya Anamur (Trabzon), Esat Tekeli (Urfa), Suut Kemal Yetkin (Urfa), Yusuf Duygu Karşlıoğlu (Yozgat), Şinasi Devrin (Zonguldak) ve Hamit Pekcan (Kütahya)⁵⁰. Müstakil Grubu Reis vekilliğine, İnönü tekrar Ali Rana Tarhan'ı atamıştır. Üyeliklerine Münir Birsell (İzmir), Ali Muzaffer Göker (Kütahya), Süreyya Anamur (Trabzon), Şinasi Devrin (Zonguldak) seçilmiştir. Böylelikle daha önce idari heyette 3 olan üye sayısı 4'e çıkarılmıştır⁵¹.

CHP 6. Büyük Kurultayı'nda dikkate değer bir husus vardı ki oda toprak dağıtımını dileği idi. Kurultaya sunulan 22 ayrı yer tarafından gündeme getirilen "topraksız halka milli ve metruk araziden toprak verilmesi" ile Zonguldak-Bartın-Safranbolu bölgesinin, "maden amelesinin yevmiyelerinin artırılması" ve maden amelesine verilen ekmek miktarının fazlaştırılması" talebi göze çarpıyordu⁵². Toprak dağıtımını konusu 1945'te tekrar gündeme gelecektir.

Seçimlerden sonra çalışmalarını daha profesyonel olarak hazırlamak isteyen Müstakil Grup üyeleri görüşlerini raporlar halinde Başvekâlete göndermişlerdir. 7 Şubat 1944 tarihinde Bütçenin nasıl tetkiki lazımdır konusunu incelemek için, CHP Müstakil Grubunca bir komite seçilmiş idi. Komisyon bütçe meselesini 3'e ayırarak mütalaa etmiştir. Bir, Devlet bütçelerinin çeşitlerine göre umumi mahiyetle mütalaa. İki, adli ve umumi bütçenin Meclis'e gelmeden evvel ve Meclis'e geldikten sonra tetkikinde takip edilecek usuller. Üç, bütçe ile her vekâlete verilen tahsisatın kullanılma tarzını ve Hükümetin bir senelik

50 Koçak, a.g.e., s.328; Bila, a.g.e., s.s.103-104.

51 Ulus, 22 Haziran 1944; Koçak, a.g.e., s.330.

52 Diğer dilekler için bkz. Koçak, a.g.e., s.s.329-330.

faaliyet planı demek olan bütçenin senesi içinde tatbikini daha iyi takip ve kontrol edebilmek için idari ve teşri murakabenin kuvvetlendirilmesi⁵³. Bu komitenin hazırladığı rapor, Grup Umumi Heyetince müzakere edilmekte, biri Başbakanlığa biri Bütçe Encümen Reisliği'ne diğeri de Maliye Vekâleti'ne gönderilmiştir.⁵⁴ Raporlar incelendiğinde Milli Müdafaa için fevkalade ödenek ayrıldığı, masrafların kâğıt para bastırarak, Varlık Vergisi, Toprak Mahsulleri Vergisi çıkarılarak karşılandığı konusu ele alınmıştır. Bütçe tasarrufu için yapılması gerekenler dile getirilmiştir⁵⁵. Bir diğeri rapor ise Gümrük ve İnhisarlar Vekâleti işleri hakkında Müstakil Grubu İdare Heyeti tarafından hazırlanıp, 10 sayfa halinde Başvekâlete gönderilmiştir⁵⁶.

İkinci Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru yaklaşırken, Tarım Bakanlığı'nca hazırlanan " Çiftçiye Toprak Dağıtılması ve Çiftçi Ocakları kurulması hakkında kanun tasarısı 19 Ocak 1945 tarihinde Ziraat, Dâhiliye, Adliye, Maliye, Bütçe Encümenlerine havale edilmiştir. Bu amaçla, bu encümenlerden seçilecek dörder kişiden oluşan geçici bir komisyon kurulmuştur⁵⁷. Yasa tasarısına ilk ve en önemli tepkiler büyük toprak sahiplerinden geldi. Bunlar arasında Adnan Menderes (Aydın), Cavit Oral (Seyhan), Emin Sazak (Eskişehir), Damar Arıkoğlu (Seyhan), Refik Koraltan (Konya) baş sırayı almışlardı⁵⁸. Tarım Bakanı'nın izahatlarından sonra Müstakil Grup adına Ali Rana Tarhan bu tasarının Meclis'e sunulması dolayısıyla grup arkadaşlarının sevincini belirtmiştir. Tarhan, "Kamutay bugün günlük olayların üstünde Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu bir inkılap savaşı içindedir... Bu tasarını incelerken gözlerimizin önünde kendi tarlasını kendi emeği ile ve ileri araçla işleyerek çeşitli ziraatlar yapan, hali vakti yerinde aydın neşeli yurttaşların kesif kütleleri canlandıracak ve hep beraber ülkü yolunda ilerleyeceğiz." ifadelerinden sonra Emin Sazak ve Cavit Oral'ın eleştirilerine yanıt vermiştir⁵⁹. Emin Sazak'ta Tarhan için Meclis görüşmelerinde şunları söylemiştir⁶⁰:

"...Arkadaşlar, memleket için ne çıkarırsanız inşallah hayırlı olacaktır. Temennim budur. Yalnız şunu tekrar rica edeceğim: Meselâ bizim Devletimizin siyasi bünyesinde mühim bir mevki alan ve en genç ve iyi arkadaşlarımızı dahi içinde bulunduran Müstakil Grupun Şefi Ali Rana Bey dahi bu iş şöyle olsa dedi. Biz Ali Rana Beyden ikaz yapсын isterdik. Bu Meclisi Âlinin dikkatini gevşetecek şekilde, hakkı arayacak işlerde böyle müdahaleleri memleket için hayırlı mıdır"? Hakikaten uzak bir yerde değiliz. Şuradan kalktık mı, nerededir bu zarar veren adamlar, nerededir vücudunu kaldırmak istediğimiz mendeburlar, sağda mıdır, solda mıdır, istediğimiz zaman görürüz..."

53 BCA. 030.10.0.0, Yer no: 5. 26.16.2.

54 Rapor için bkz. BCA. 030.10.0.0, Yer no: 5. 26.16.1.

55 BCA. 030.10.0.0, Yer no: 5. 26.16.2-4.

56 10 sayfadan oluşan rapor için bkz. BCA, 030.10.0.0, Yer no: 180.246.20.

57 TBMM Zabıt Ceridesi, C.15, D.VII, 19 Ocak 1945, s.122.

58 Mustafa Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*, Phoenix, Ankara, 2004, s.22.

59 *Cumhuriyet*, 15 Mayıs 1945.

60 TBMM Zabıt Ceridesi, D.VII, C.17, 17 Mayıs 1945, s.136.

Sazak, aslında Müstakil Grubun işlevini yerine getiremediğini, Hükümetin uygulamalarını eleştirmekten çok desteklediğini zımni olarak ifade etmiştir. Metin Toker’de “*Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları*” adlı kitabında, Ali Rana Tarhan’ın kanunu şiddetle tuttuğunu ifade etmiştir⁶¹.

İkinci Dünya Savaşı’nın sonlarına doğru San Francisco Konferansı görüşmeleri sürerken İnönü, milletvekillerini Çankaya’da bir toplantıya çağırması gerekli görmüştür. Başbakan Şükrü Saracoğlu, Parti Yönetim Kurulundan Atıf Akgüç, Müstakil Grup’tan Münir Birsnel, Alaattin Tiritioğlu ile Atıf Tüzünyer almıştır. Toplantıda tek partili yönetimin doğurduğu sorunlar ve daha önceki çok partili hayata geçme girişimleri ele alınmıştır⁶². Bir nevi çok partili hayata geçişin sinyalleri verilmiştir. Savaş zamanında alınan vergiler ve büyük toprak sahipleri olan milletvekillerinin çiftçiyi topraklandırma kanununa gösterdiği tepkiler sonucu 7 Ocak 1946 tarihinde Türk siyasal hayatında yeni bir sayfa açılmış ve Demokrat Parti kurulmuştur⁶³. Çok partili hayata geçişle birlikte Müstakil Grubun varlığı uzun ömürlü olmamıştır. Zira Türkiye’nin İkinci Dünya Savaşı sonrası Batılı devletler tarafında yer alma istemi iç politika da yumuşamalara sebep olmuştur. Bu bağlamda 10 Mayıs 1946 tarihinde CHP Olağanüstü Kurultayı’nda çok partili hayata geçiş ve demokratikleşme yönünde önemli adımlar atılmıştır. Değişmez Genel Başkan ifadesindeki, “Değişmez” kelimesi çıkarılmış, Parti Genel Başkanı, Kurultay tarafından dört yıl süre için Partili milletvekilleri arasından seçilme koşulu getirilmiştir. Tek dereceli seçimin yapılması kararlaştırılmıştır⁶⁴. Bir diğer önemli husus tüzükteki Müstakil Grup hakkındaki tüm hükümlerin kaldırılmasıydı⁶⁵. Zaten İnönü, Kurultayın açılış konuşmasında “*Müstakil Gruba, bugünkü siyasi gelişmeler karşısında lüzum kalmadığını sanıyoruz*” diyerek grubun kaldırılmasına işaret etmiştir⁶⁶. CHP Müstakil Grubu, kendisi ile ilgili yapılan görüşmeye 35 üyesi ile değil, 33 üyesi ile katılmış ve kurultaya oldukça kapsamlı bir rapor da sunmuştur. Toplamı 45’i bulan bu raporlar, eğitim, ticaret, sağlık, savaş sanayisi gibi konuları içermekteydi. Raporlar incelendiğinde hükümeti denetlemek için oluşturulan Müstakil Grubun bu görevi tam anlamıyla yerine getiremediği söylenebilir. Özellikle hükümeti denetleme yükümlülüğü bulunan grup, raporun başında hükümeti övmüş ve İnönü’ye de “*Bütün yurt işlerinde eşsiz varlığından daima feyiz ve ilham aldığımız Yüce Şefimiz, Başkanımıza içten bağlılığımızı bu vesile ile de tekrarlarız*” diyerek bağlılıklarını bildirmiştir⁶⁷. Parti tüzüğünde yapılan

61 Metin Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları (1944-1950)*, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1990, s.s.58-59.

62 Şerafettin Turan, *İsmet İnönü*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2000, s. 283.

63 *Cumhuriyet Ansiklopedisi*, C.2, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2002, s.94.

64 *CHP Büyük Kurultayının Olağanüstü Toplantısı*, Program-Tüzük Komisyonu Raporu, Ankara, 10 Mayıs 1946, s.8; Fahir Giritlioğlu, *Türk Siyasi Tarihinde Cumhuriyet Halk Partisinin Mevkii*, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1965, s.s.160-161; Cemil Koçak, *İktidar ve Demokratlar*, C.II, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012.

65 *Cumhuriyet*, 11 Mayıs 1946.

66 Turan, *a.g.e.*, s.290.

67 Hakan Uzun, “Cumhuriyet Halk Partisi’nin 1946 Olağanüstü Kurultayı”, *Çağdaş Türkiye*

değişiklikle, Müstakil Grubunun kaldırılması üzerine kürsüye gelen Ali Rana Tarhan uygulamadan dolayı memnuniyetini dile getirmiş, grubun kurulmasının dönemin şartlarından kaynaklandığını, başka siyasi partilerin kurulmasıyla işlevinin bittiğini söylemiştir⁶⁸.

Döneme tanık olanların gözünden Müstakil Gruba dair birçok anı kitabında aynı eleştirileri görmek mümkün olmuştur. Metin Toker, "...Müstakil Grubu bir şeye benzetmek gerekirse şöyle söylemek lazımdır: Bazı komünist ülkelerde Komünist Partinin dışında da partiler vardır. Mesela Bulgaristan'da, mesela Polonya'da mesela Çekoslovakya'da... Bunlar Komünist Partiye nispetle neyse, Müstakil Grup da CHP'ye oydu. Yani, göstermelik bir kuruluş, Zaten Müstakil Grubun tebliğleri Ulus'ta yayımlanırdı!"⁶⁹sözleriyle Grubun aslında CHP'nin bir uzvu olduğunu, buna ispat olarak CHP'ye bağlı çıkan Ulus gazetesinde tebliğleri çıktığını vurgulamıştır. Yine çok partili hayata geçişle ilgili düşüncelerini ifade ederek "... Türkiye'de, fiilen 1944'lerden itibaren başlayan çok partili hayata geçiş cereyanı bir oyundan ibaret bulunsaydı Milli Şef, Nuri Demirağ'ın partisine sarılır, piyesini onunla birlikte sahneye koyar, DP'yi iteklemezdi. Zira belediye seçimlerine girmeyeceklerini ilan etmekle Bayar ve arkadaşları bir "Ali Rana Tarhan rolü" oynamamaya kararlı olduklarını ortaya koymuşlardı."⁷⁰görüşü ile Müstakil Grubun göstermelik olarak kurulduğunu anlatmıştır.

Hilmi Uran ise anılarında Müstakil Grubun Mecliste ileride yer alacak bir muhalefet partisi için laboratuvar niteliğini taşımak için atılmış bir adım olduğunu ve böylelikle Meclis'te çok partili rejime hazır bir duruma getirilecekti diyerek şunları söylemiştir⁷¹:

"...Fakat bütün bunlara rağmen müstakil grup, kendisinden bekleneni yani rejime alıştırmaya faydası sağlamamıştır. Çünkü kendi otuz kişilik grup toplantılarında

Tarihi Araştırmaları Dergisi, C.XIII, S.26, İzmir, 2013, s.s.153-154.

68 Ali Rana Tarhan'ın Meclis'teki konuşması şöyledir: " Sayın arkadaşlarım, Büyük Kurultayın şimdi aldığı kararla Cumhuriyet Halk Partisinin müstakil grubu tarihe karışmış bulunuyor. Bu grup milli murakabenin inkişafına hizmet etmek emelinden doğmuştur. Yakınlarında çalışmak bahtiyarlığına nail olduğum zamandan beri Büyük Şefimizin daima emirlerini ve müşahade etmek fırsatını bulduğum büyük vasıflardan ikisini belirtmek istiyorum: Keyfi idareden nefret, tarihe karşı mesuliyet duyguları. Şefimiz tek partinin murakabesini kafi görmüyorlar, fakat esaslı büyük farklardan doğmayacak olan siyasi partilerin yalnız şahsiyet yaparak memleketin bünyesini sarsacağından ciddi endişe duyuyorlar. Bunun için Partimizi, içinden kendisine kontrol ettirmeyi geçici bir tedbir olarak ileri sürdüler ve Büyük Kurultayın tasvibi ile müstakil grup vücut buldu. Şimdi başka siyasi partilerin kurulmuş olması ile bu grubun rolü bitmiş oluyor. Müstakil grup vazifesini nasıl yapmıştır? Sayın arkadaşlarım, müstakil grubun kusurları, eksiklikleri olmuş olabilir. Yalnız vazifesinde ciddiyetten hiçbir zaman ayrılmamıştır. Yeni siyasi partileri esaslı program farkları mı doğurmuştur, yoksa aradan yıllar geçmiş olmasına rağmen arz ettiğim endişeye yer verecek ve milletin bünyesini sarsacak mahiyette ihtiras partileri midir? Bunun için hüküm vermekte acele etmeyelim...Müstakil Grupta vermiş olduğunuz vazifeleri bugün bitmiş olan bu arkadaşlarınız CHP içinde ülkü adamı, vazife adamı olarak vatanın selamet ve saadetine bütün kudret ve kuvvetlerini vermeğe devam edecektir." Bkz. Cumhuriyet, 12 Mayıs 1946; Ulus, 12 Mayıs 1946.

69 Toker, a.g.e., s.59.

70 Toker, a.g.e., s. 106.

71 Hilmi Uran, *Hatıralarım*, Ankara, 1959, s.s.344-345.

belki çok iyi hazırlanmış grup azası tarafından kabine azası hakkında müstakil grupça çok defa esaslı tenkitler yapmış ve hükümet azası zaman zaman sıkıştırılmıştır. Fakat bu kadarı esasen Halk Partisi ana grup toplantılarında da yapılmakta, hem de daha sert ve hatta daha saygısız şekilde yapılmakta idi. Fakat bütün bu tenkitler parti hariminde kalarak dışarıya sızamamakta ve mesela bir vekili icabında yerinden etme gibi bir tesir yaratmakta idi. Meclisin aleni toplantılarında ise müstakil grup, asıl ana parti grubundan hatta daha çekingen, daha ihtiyatlı davranırdı. Öte taraftan, başı yine Halk Partisi Genel başkanlığına bağlı ve yalnız adı müstakil olduğunu herkesin bildiği böyle suni bir muhalefet ve tenkit unsurlarından, emniyet edip de, sonuna kadar kimse de bir şey ummamıştı ve sunilik grubun büyük zaafı olmuştu...”

Tarık Zafer Tunaya ise, “ hiçbir zaman muhalefet gösterememiş ve çok partili rejime intikal sıralarında silik ve renksiz kalmıştır.” görüşünde bulunmuştur⁷². Cemal Kutay ise “ Müstakil Grup kurulduğu zaman Ali Rana Bey’in unvanı (Başbakanvekili) idi. Peki!.. Başkan kimdi? Bu sorunun cevabını, Müstakil Grubun adının baş tarafında olan üç harfin başkanı tayin ediyordu: CHP! Evet, Müstakil Grup da, Cumhuriyet Halk Partisinin idi!..”⁷³ diyerek grubun Milli Şef’e itaatkâr olduğunu belirtmiştir. Grup ne parti de ne de hükümette etkili bir denetleme yapmıştır. Zira grubun başkanı İnönü olup, atamalarını da kendi yapmaktaydı. İnönü, bir yandan CHP’nin politikasını yönlendirmekte aynı zamanda bu politikaların ne ölçüde denetlenmesi gerektiğini saptamaktaydı. Müstakil Grup, kuruluşundan itibaren kendisine verilen görevi yerine getirememiştir. Hatta grup birçok konu da CHP’den daha çok CHP’li olmuş, hükümete karşı aleyhte ya da çekimser oy kullanmamış bilakis hükümeti kayıtsız şartsız desteklemiştir. Tek parti döneminde yaratılmak istenen “güdümlü çok seslilik” anlamsız kalmıştır⁷⁴. Bu durumu da o dönemi yaşamış kişilerin anılarında görmek mümkün olmuştur.

72 Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye’de Siyasi Partiler (1859-1952)*, Arba Yayınları, İstanbul, 1952, s.563.

73 Kutay, *a.g.m.*, s.3552.

74 Ed. Sina Akşin, *Türkiye Tarihi*, C.4; Cemil Koçak, *Siyasal Tarih (1923-1950)*, Cem Yayınları, İstanbul, 2008, s.168; Tevfik Çavdar, *Türkiye’nin Demokrasi Tarihi (1839-1950)*, İmge Kitapevi, Ankara, 1999, s.358.

Sonuç

TBMM'nin açılışından sonra Meclis içerisinde ciddi muhalefet olmasına rağmen Misak-ı Milliye gerçekleştirmek için birlik ve beraberlik içinde mücadele verilmiş bu bağlamda siyasi partilerin oluşumuna gerek duyulmamıştır. Milli Mücadelenin zaferle sonuçlanmasından sonra ulus-devleti inşa etmek ve ülkenin siyasal, sosyal, kültürel ve ekonomik yönden dönüşümünü sağlamak bunun yanında cumhuriyet ideolojisini halka yaymak adına 1923 yılında Halk Partisi kurulmuştur. Saltanatın kaldırılması ve Cumhuriyet'in ilanı ile ilgili yöntemler Milli Mücadelenin öncü kadrosu arasında kırılmalara neden olmuş ve böyle bir ortamda Terakkiper Cumhuriyet Fırkası kurulmuştur. Kısa bir süre sonra rejim karşıtlarının odak noktası haline gelmesiyle parti, Takrir-i Sükun Kanunu'na istinaden kapanmıştır. 1929'a kadar ciddi bir muhalefetle karşılaşmayan iktidar partisi 1929 Dünya ekonomik buhranı ve bunun iç politikaya olan etkilerini hafifletmek üzere Atatürk'ün talimatıyla Serbest Cumhuriyet Fırkası kurulmuştur. Parti kuruluşundan kısa bir süre sonra kapanmış, halkın demokrasiye hala hazır olmadığı fikri uyanmıştır. Muhalefet boşluğunu, bağımsız milletvekilliği formülüyle çözmeye çalışan CHP, istediği amaca ulaşamamıştır. Dünya'daki dış gelişmeler, Türkiye'nin yaklaşan dünya savaşında yerini Batılı devletler tarafından alma istemi, CHP'yi iç politikada değişime zorlamıştır. CHP kadroları dış ve iç dünyadaki gelişmeleri, var olan politikalarını gözden geçirerek 1939 Kurultayında demokratikleşme yönünde çözüm arayışlarına gitmişlerdir. Bu bağlamda partili milletvekilleri arasından, Büyük Kurultayın seçeceği Müstakil Grup uygulamasına geçilmiştir. Grubun başkanı Değişmez Genel Başkan İsmet İnönü olup, grubun üyelerini de kendisi atamaktaydı. Müstakil Grup kuruluş itibariyle sakıncaları içinde barındırmaktaydı. Zira Milli Şef döneminde basın-yayın kuruluşlarının dahi tek parti yönetimi eleştirmeleri görecede olsa imkânsızken, İnönü tarafından oluşturulmuş Müstakil Grubun Mecliste iyi bir denetleme organı olması beklenemezdi. Nitekim Zabıt Cerideleri, Müstakil Grup Raporları, Arşiv belgeleri analiz edildiğinde Grubun her zaman hükümeti övdüğünü aleyhte ya da çekimser oy vermediğini tespit edilmiştir. Çünkü Müstakil Grubun Reis vekili Ali Rana Tarhan, İnönü dönemi bakanı olup kendisine sadakatle bağlıdır. İnönü, CHP'nin hem politikasını tespit edip yönlendirirken hem de tespit edip yönlendirdiği bu politikanın ne ölçülerde ve nasıl denetlenmesi gerektiğini Müstakil Grup Reisi olarak belirleyecektir. 1943 Kurultayında sayıları 21'den 35'e çıkarılan Müstakil Grubun Meclis'te ve Hükümette etkili olması beklenirken, grup daha önce ki uygulamalardan ileri gidememiştir.

İkinci Dünya Savaşı'nın seyri demokratik ülkelerin lehinde gelişmesi, İnönü'nün 1945 yılı itibariyle ülke içindeki demokratikleşme faaliyetlerinin hızlandırmasında etkili olmuştur. Nitekim San Francisco Konferansı sürerken Partinin öncü kadrolarını toplaması ve bu doğrultuda tek partili yönetimin

sorunlarının ele alınması değişim rüzgârlarının başladığını göstermektedir. Ki CHP'nin 1946 Olağanüstü Kurultayı bunun işaretiydi. Kurultay kararları irdelendiğinde Değişmez Genel Başkanlığın kaldırılması, tek dereceli seçimin getirilmesi demokratikleşme açısından önemliydi. Yine Türk siyasal hayatında DP'nin kuruluşu artık Müstakil Gruba gerek kalmadığının göstergesiydi. Bu bağlamda altı yıldır dönemin koşullarına göre oluşturulan Müstakil Gruba yine dönemin koşullarına göre gerek duyulmadığı gerekçesiyle kaldırılmıştır.

KAYNAKÇA

I. Arşiv Kaynakları

BCA. 030.10.0.0, Yer no: 5. 26.16.1.

BCA. 030.10.0.0, Yer no: 5. 26.16.2-4.

II. Resmi Yayınlar

T.C Resmi Gazete (Kasım 1940), no: 4305.

TBMM Zabıt Ceridesi, D.II, C.IX, 27 Ekim 1924.

TBMM Zabıt Ceridesi, D.II, C.IX, 30 Ekim 1924.

TBMM Zabıt Ceridesi, D.II, C.X, 8 Kasım 1924.

TBMM Zabıt Ceridesi, D.3, C.XXII, 15 Kasım 1930.

TBMM Zabıt Ceridesi, C.II, D.VI, 26 Mayıs 1939.

TBMM Zabıt Ceridesi, D.VI, C.13, 12 Temmuz 1940.

TBMM Zabıt Ceridesi, C.8, D.VI, 1940.

TBMM Zabıt Ceridesi, C.28, D.VI, 11 Kasım 1942.

III. Süreli Yayınlar

A.K.Ü Sosyal Bilimler Enstitüsü,

Atayolu,

Cumhuriyet,

Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları,

Ulus,

Tarih Konuşuyor.

IV. Kitaplar

AĞAOĞLU, Ahmet, *Serbest Fırka Hatıraları*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011.

AHMAD, Feroz, *Demokrasi Sürecinde Türkiye(1945-1980)*, Hil Yayın, İstanbul, 2007.

AKŞİN, Sina (Ed.), *Türkiye Tarihi*, C.4, Cem Yayınları, İstanbul, 2008.

- ÇAVDAR, Tevfik, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1839-1950)*, İmge Kitapevi, Ankara, 1999.
- Atatürk'ün Talim, Telgrafve Beyannameleri*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2006.
- BORATAV, Korkut, *Türkiye'de Devletçilik*, İmge Yayınevi, Ankara, 2007.
- CEBESÖY, Ali Fuat, *Siyasi Hatıralar*, Temel Yayınları, İstanbul, 2011.
- CHP Altıncı Büyük Kurultay 'a Sunulan CHP Müstakil Grubunun Raporu*, Ankara, 8 Haziran 1943.
- CHP Beşinci Büyük Kurultay Zabıtları 29 Mayıs 1939- 3 Haziran 1939*, Ankara, 1939.
- CHP Büyük Kurultayının Olağanüstü Toplantısı*, Program-Tüzük Komisyonu Raporu, Ankara, 10 Mayıs 1946.
- Cumhuriyet Ansiklopedisi*, C.2,(1941-1960), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2002.
- DEMİREL, Ahmet, *I. Birinci Mecliste Muhalefet*, İletişim Yayınları, Ankara, 2011.
- DEMİREL, Sevtap, *Belgelerle Lozan*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2011.
- TOKGÖZ, Erdinç, *Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914-2007)*, Ankara, 2007.
- EROĞLU, Cem, *Serbest Cumhuriyet Fırkası*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006.
- GİRİTLİOĞLU, Fahir, *Türk Siyasi Tarihinde Cumhuriyet Halk Partisinin Mevkii*, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1965.
- GOLOĞLU, Mahmut, *Milli Şef Dönemi (1939-1945)*, Kalite Matbaası, Ankara, 1974.
- GÜNEŞ, İhsan, *Birinci Büyük Millet Meclisi'nin Düşünce Yapısı*, Eskişehir, 1987.
- GÜR, Ebru, *Lozan Konferansı'nın Türk Basınına Yansımaları*, Fırat Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- İLMEN, Süreyya, *Dört Ay Yaşamış Olan Zavallı Serbest Fırka*, İstanbul, 1951.
- KARPAT, Kemal H., *Türk Siyasi Tarihi*, Timaş Yayınları, Ankara, 2007.
- KARPAT, Kemal H., *Türk Siyasi Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2012.
- KİLİ, Suna, *Atatürk Devrimi*, Türkiye İş bankası Yayınları, Ankara, 1983.
- KOÇAK, Cemil, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945)*, C.II, İletişim Yayınları, Ankara, 1986.
- KOÇAK, Cemil, *Siyasi Tarih (1923-1950)*, Sina Akşin (ed.), Çağdaş Türkiye (1908-1980), Cem Yayınevi, İstanbul, 2008.
- KOÇAK, Cemil, *İktidar ve Demokratlar*, C.II, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012.
- KONGAR, Emre, *21. Yüzyılda Türkiye*, Remzi Kitapevi, İstanbul, 2006.
- Nutuk*, C.II, TTK, Ankara, 1999.

- ORBAY, Rauf, *Cehennem Değirmeni*, C.II, Emre Yayınları, İstanbul, 1993.
- SOYAK, Hasan Rıza, *Atatürk'ten Hatıralar*, İstanbul, 1973.
- TİMUR, Taner, *Türk Devrimi ve Sonrası*, İmge Yayınları, Ankara, 2001.
- TOKER, Metin, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları (1944-1950)*, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1990.
- TOKGÖZ, Erdinç, *Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914-2007)*, Ankara, 2007.
- TUNAYA, Tarık Zafer, *Türkiye'de Siyasi Partiler (1859-1952)*, Arba Yayınları, İstanbul, 1952.
- TUNAYA, Tarık Zafer, *Türkiye'de Siyasi Partiler*, İletişim Yayınları, Ankara, 2008.
- TUNCAY, Mete, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923-1931)*, Yurt Yayınları, Ankara, 1981.
- TURAN, Şerafettin, *İsmet İnönü*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2000.
- URAN, Hilmi, *Hatıralarım*, Ankara 1959.
- UYAR, Hakkı, *Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi*, Boyut Yayıncılık, İstanbul, 2012.
- YALMAN, Ahmet Emin, *Gördüklerim Geçirdiklerim*, İstanbul, 1970.
- YETKİN, Çetin, *Türkiye'de Tek Parti Yönetimi*, Altın Kitaplar Yayınevi, 1983.
- YETKİN, Çetin, *Serbest Cumhuriyet Fırkası Olayı*, Karacan Yayınları, Ankara, 1982.

V. Makaleler

- KUTAY, Cemal, "Müstakil Grup Macerası", *Tarih Konuşuyor*, C.8, S.49, Şubat 1968.
- UZUN, Hakan, "Cumhuriyet Halk Partisi'nin 1946 Olağanüstü Kurultayı", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C.XIII, S.26, İzmir, 2013.
- UZUN, Hakan, "Tek Parti Döneminde Yapılan Cumhuriyet Halk Partisi Kongreleri Temelinde Değişmez Genel Başkanlık, Kemalizm ve Milli Şef Kavramları", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi* C.IX, S.20-21, İzmir, 2010.
- TURAN, Mustafa, " Cumhuriyet Döneminde İki Deneme: Siyasi Müsteşarlıklar ve Müstakil Grup". *A.K.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, C.I, S.2.

VI. İnternet Kaynakları

- Osman Akandere, "1939-1946 Yılları Arasında Türkiye Büyük Millet Meclisinde Bir Denetleme ve Kontrol Organı Olarak Müstakil Grup'un Yapısı ve İşlevi", <http://www.turkiyat.selcuk.edu.tr/pdfdergi/s7/11.pdf>. (16.04.2014).